

**ABDULLA AVLONIY- ISLOHOTCHI PEDAGOG VA BOLALAR
SHOIRI**

O'ralova Muxlisa Ilhom qizi

*Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti Boshlang'ich
ta'lim yo'nalishi 4- kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Avloniyning ta'lim olishni targ'ib qilishga bag'ishlangan hayoti va ishlari. Uning ijtimoiy faoliyati va ijtimoiy qarashlarida ma'rifatparvarlikning o'rni haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: *jadid, jadid maktabi, darslik, jamiyat, ma'rifat tarqatish, maorif.*

Abdulla Avloniy 1878-yilning 12- iyulida Toshkentda Mergancha mahallasida (hozirgi Navoiy ko'chasi televideniya binosi atrofida bo'lgan) dunyoga kelgan. Bobosi Mirne' matboy asli qo'qonlik o'qchi- yoychilardan edi. Otasi Miravlon aka mayda hunarmandlik- to'quvchilik bilan shug'ullangan.

Abdulla 7 yoshdan O'qchidagi eski maktabda Akromxon domlada savod chiqardi. 1890- yilda shu mahalladagi madrasaga o'tdi. So'ng Shayxontohurdagi Abdumalikboy madrasasida mulla Umar Oxunda tahsil ko'rdi. Ammo tirikchilikning og'irlashuvi o'qishga imkon bermaydi. " 1891-yildan boshlab, faqat qish kunlarida o'qib, boshqa fasllarda mardikor ishladim", - deb yozadi Avloniy. Ko'p o'tmay bu ham barham topdi. U butunlay ishga sho'ng'ib ketdi. O'zi aytgandek, binokorlikni o'rgandi, g'isht quyish, suvoqchilik, duradgorlik ishlari bilan mashg'ul bo'ldi. Adabiyotga havas unda shu yillari uyg'undi. Navoiy she'riyatiga, Fuzuliy g'azallariga mehr qo'ydi. So'ngsiz bir ishtiyoq bilan fors tilini o'rgandi. Sa'diy va Hofizning sehrli olamidan zavq- shavq oldi. Nihoyat bular o'z samarasini berdi. O'zi kamtarona qayd qilganidek, " she'r yozishga tutindi". Avloniy bu vaqtni 1894- yil deb ko'rsatadi. Afsuski, yoshlik davrida yaratgan she'rlarining hech biri bizgacha saqlanmagan. Shoirning bizga ma'lum she'rlari 1905- yildan keyin yozilgan. Buni ularning ruhi va xarakteri ochiq-oydin ko'rsatib turadi. 1904- yilda Avloniy Mirobodda usuli jadid maktabini ochadi.

Toshkent davlat universitetida uzoq yillar dars bergan taniqli pedagog, marhum Yusuf Tohiriy mazkur maktab haqida xotiralarida shunday yozgan edi:

" Shaharning qarama- qarshi chekkasida, temiryo'l ishchilari istiqomat qiladigan Mirobodda yangi tipdagi maktab ochilganligi haqida eshitib qoldik. Tez orada bu maktabning fazilatlarini haqidagi shov- shuvlar, uning muallimi Avloniyning dovrug'i butun shaharga tarqaldi. Hammaning tilida: Miroboddagi maktab 6 oyda o'qish- yozishni o'rgatarmish, jo'g'rofiya, hisob, tabiatni o'rganish degan darslar o'qitilmish, - degan gap yurardi. Bizga juda sirli tuyulgan bu maktabni va uning donishmand muallimini ko'rishga hammamiz oshiqardik. Nihoyat bir kuni uch- to'rttamiz borishga jazm qildik. Maktab pastdakkina, nim qorong'u bo'lib, masjid yo'lagida joylashgan edi. Xonaning tepasidagi yorug'lik uchun qoldirilgan tuynukdan qish va bahorda qor bilan yomg'ir ham tushib turardi. Lekin xonada o'quvchilar va o'qimoq uchun kelganlar soni ko'p edi. Hayolimizda domlaning allaqanday bir sirli tomoni bor edi. Bizni qotmagina, kichik jussali, qorachadan kelgan, istarasi issiq, cho'qqisoqol bir kishi kutib oldi. Bu nomi tilga tushgan muallim Avloniy edi. O'qishga qabul qilindik. Ko'p o'tmay ko'z oldimizda yangi bir dunyo ochilganiga to'la ishonch hosil qildik. Ular o'qish- yozishda, hisob masalalarini hal etishda, tabiat hodisalaridan xabardor bolishlari, juda ko'p she'r va hikoyalarni yod bilishlari bilan hammamizni lol qoldirdi. Ayni zamonda bizning eski maktabimiz bo'lib, Miroboddagi Abdulla Avloniy maktabi bizdan borgan bolalar bilan liq to'ldi. Shu tariqa bu maktab tobora shuhrat topib bordi".

Umuman, Avloniy 1904-1905- yillarda ham ijodiy, ham amaliy ish bilan qizg'in shug'ullandi. O'z she'rlarini "Xijron" taxallusi bilan e'lon qildi. Maqolalarini esa "Mulla Abdulla", "Avloniy", "Abdulla Avloniy" nomlari bilan bostirdi. Keyinchalik uning ko'p ishlatgan laqablaridan biri "Indamas" bo'lgan edi. 1909- yilda "Jamiyati xayriya" tashkilotini ochdi va mahalliy xalq bolalarining o'qib bilim olishi uchun pul yig'ib, maktablarga tarqatdi. Bu haqida hatto Orenburgdagi "Vaqt" gazetasi yozib chiqdi. 1913- yilning oxirida toshkentlik mashhur jadidlar- taraqqiyotparvarlarning tashabbusi bilan "Turon" jamiyati maydonga keldi. Uning muassislari 10 nafar kishini tashkil etdi. Jamiyatning 73 moddalik ushbu ruscha nizomida uning maqsad-

vazifalari quyidagicha belgilangan:

A) aholi o'rtasida sahna ishlariga, ezgulikka muhabbat uyg'otish, jiddiy munosabat o'stirish;

b) xalq uchun spektakllar qo'yib berish va ular orqali xalqqa sog'lom hordiq bag'ishlash;

c) ma'naviy va moddiy ahvolini yaxshilashga muhtoj bo'lgan Turkiston o'lkasi doirasidagi musulmon e'tiqodiga mansub kishilarga yordam berish.

Ikkinchi badda jamiyatning quyidagi huquqlari belgilangan: Kechalar, konsertlar, spektakllar va shularga o'xshash ommaviy tomoshalar uyushtirish; o'z nomiga klub, musiqa kurslari, kutubxona va qiroatxonalar ochish; o'z nomiga boshlang'ich maktablar ochish va ta'minlash; hojatmandlarga, shu jumladan, o'quvchilarga moddiy yordam berish, ularning o'rta va oliy o'quv yurtlarida o'qishni davom ettirishlari uchun stipendiyalar ta'sis etish, shuningdek, maorif muassasalarini rasmiy, xususiy, ijtimoiy- qanday toifaga bo'lishidan qat'iy nazar qo'llab- quvvatlash.

Avloniy 1917-yil Fevral voqealaridan keyin " Yashasin xalq jumhuriyati!" shiori ostida "Turon" gazetasini chiqardi. Gazeta o'z maslak- maqsadini "Musulmonlar orasida ko'p yillardan beri davom o'lan umumg'a zo'rlik, bid'at va odatlarni bitirmak. Kelajakda bo'ladurg'on jumxuriy idoraga xalqni tayyorlamoq" deb e'lon qildi.

Mehnat ishi xalq orasida ma'rifat tarqatish Avloniyning 1917-yilgacha bo'lgan faoliyatining bosh yo'nalishini tashkil qildi. U bu yo'lda katta fidoiylik ko'rsatdi. Shoirning Mirobodda katta qiyinchiliklar bilan ochgan maktabi Y. Tohiriy xotirlaganidek, butun Toshkentda dovrug' qozondi. Lekin ish og'ir kechdi. Chor mustamlakachilik siyosati og'ishmay amalga oshirib borayotgan o'lka ma'muriyati maktab masalasida qattiq turdi. Har bir yangi usuldagi maktabning o'qituvchilarigina emas, o'quvchilarning ham kimligi, ayniqsa, dastur va darsliklar hamda ularning mualliflari qat'iy nazorat qildi.

" Maktabimda yer, odamlar, tog'- toshlar, daryo, osmon haqida suhbatlarotkazmoqqa harakat qilganimni Mirobod johil kishilari bilishib, meni kofir bo'lding, deb, maktabimni yopdilar...". Adib 1909- yilda Degrez mahallasida yana

maktab ochadi. Avloniy dars bergan jarayonida ochilayotgan yangi usuldagi maktablar uchun har jihatdan qulay bo'lgan ko'plab darsliklar yaratish zaruriyatini his qiladi. Negaki, yangi maktabning afzalligini shunchaki targ'ib qilish o' o'quvchilari misolida ko'rsatish hali kifoya emas edi. Yangi o'quv sistemasining keng yoyilishi uchun uning prinsiplaridan kelib chiqib yozilgan darsliklar ham kerak edi. Shunga binoan Avloniy " Chor kitobi", " Sabot ul- ojizin" , " Fuzuliy" , " Navoiy" , " Xo'ja Hofiz" , "Bedil" , " Maslak ul- mutaqqin" lar kabi she'r kitoblarini yozib chop ettirdi. Shuningdek, adibning 1909-1917- yillarda davomida maxsus maktab bolalari uchun yozilgan o'ndan ortiq kitobi maydonga keldi. Uning " Birinchi muallim", " Ikkinchi muallim", " Turkiy Guliston yoxud axloq" , " Maktab gulistoni" singari darsliklari , " Adabiyot yoxud milliy she'rlar " to'plami inqilobga qadar bir necha bor qayta bosilib chiqdi va Turkistonning juda ko'p yangi yangi usul maktablari uchun qo'llanma bo'lib xizmat etdi. Ma'lum sabablarga ko'ra bosilmay qolgan " Uchinchi muallim", " Maktab jo'g'rofiyasi" , " Hisob masalalari" singari darslik kitoblari haqida ham adibning zamondoshlari ham juda iliq fikrlarni aytadilar. Avloniyning " Turkiy guliston yoxud axloq" asarida insonlarni " yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir ilm" - axloq haqida fikr yuritiladi. Axloq bu- xulqlar majmui, xulq esa ezgulik yoxud razillikning muayyan bir insonga namoyon bo'lish shakli. Shu jihatdan ular yaxshi va yomonga bo'linadilar. Lekin bular kishida o'z - o'zidan paydo bo'lmaydi. Ularning shakllanishi uchun ma'lum bir sharoit, tarbiya kerak. Kishilar tug'ilishdan yomon bo'lib tug'ilmaydilar. Ularni muayyan sharoit yomon qiladi. Demak, hamma narsa tarbiyaga bog'liq. Tarbiya " yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir".

Tarbiya tug'ilgan kundan boshlanadi va umrning oxiriga qadar davom etadi. U ikki bosqichdan - uy va maktab tarbiyasidan tashkil topgan. Yuqorida Avloniy aqlning ilm va tajriba soyasida ishora qilgan edi. Darhaqiqat, bular uzviy tushunchalardir. Ilm ham : insonlarning madori hayoti, rahbari najoti" , boringki, " dunyoning izzati" . U inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilat. Ushbu asar maktablarning yuqori sinf o'quvchilariga darslik sifatida yozilgan.

Vatan tuyg'usi eng insoniy, eng mo'tabar tuyg'ulardan biri. Vatanni shunchaki

sevish mumkin emas. Uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanmoq kerak. Vatan onadek muqaddas. Uni qadrlash, e'zozlash, uning shodlik va quvonchiga sherik bo'lish, g'am- hasratini baham ko'rish farzandning burchi. Avloniy Vatan va uning oldidagi burchni shunday tushunadi.

Avloniyning maktab to'g'risidagi she'rini eslash, yod olish maqsadga muvofiq deb bilamiz: Maktab

Maktab uyi — dorulomon,
Maktab hayoti jovidon,
Maktab safoyi qalbi jon,
G'ayrat qilib o'qing, o'g'lon!
Maktab sizni inson qilur,
Maktab hayot ehson qilur,
Maktab g'ami vayron qilur,
G'ayrat qilub o'qing, o'g'lon!
Maktab o'quvni ko'rsatur,
Maktab yozuvni o'rgatur,
Maktab yuqu (uyqu)dan uyg'atur,
G'ayrat qilub o'qing, o'g'lon!
Maktabdur – ilmu kamol,
Maktabdur husnu jamol,
Maktabdur milliy xayol,
G'ayrat qilub o'qing, o'g'lon!

Abdulla Avloniy hamisha o'z xalqiga, Vataniga sodiq qoldi. Buning guvohi- uning ijodi, uning faoliyati! U hamma vaqt xalq dardi bilan yashadi.

Avloniy 1927-yilda "Mehnat qahramoni" unvoni bilan taqdirlandi. 1930- yilda unga "O'zbekiston xalq maorifi zarbdori" faxriy unvoni berildi.

Abdulla Avloniy 1934- yil 25- avgustda vafot etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish- xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. "Xalq so'zi", 2017-yil

2. Shavkat Mirziyoyev. O'qituvchi va murabbiylar - yangi O'zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi tabrigi," Xalq so'zi", 2020-yil
3. Abdulla Avloniy..Turkiy guliston yoxud axloq - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019.
4. Abdulla Avloniy..Turkiy guliston yoxud axloq - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019.